

на правах рукопису

Кривошея Сергій Олександрович
Онтологія поетичного слова
в естетичному і герменевтичному вимірах
(на матеріалах творчого доробку О.Потебні та
Г.Шпета).

спеціальність - 09.00.08 - естетика

Автореферат
на здобуття наукового
ступеня кандидата філософських наук

Київ - 1997

Дисертацією є рукопис.

Дисертацію виконано в Київському університеті імені Тараса Шевченка на кафедрі етики, естетики і культурології філософського факультету.

- Науковий керівник - кандидат філософських наук, доцент
Кучерюк Дмитро Юрійович
- Офіційні опоненти - доктор філософських наук, професор
Петров Юрій Васильович
- кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
Азархін Андрій Віленович
- Провідна організація - Університет "Київо-Могилянська Академія"
(кафедра філософії та релігієзнавства)

Захист відбудеться "24" 04 1997 року о 15 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.01.39 у Київському
університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252001, м. Київ,
вул.Володимирська, 60, аудиторія 327.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка (м.Київ,
вул.Володимирська, 58).

Автореферат розісланий "___" _____ 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук,
доцент

Д.Ю.Кучерюк

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00752109 (0)

Актуальність теми дослідження. Вітчизняна естетика, як і філософія в цілому, перебуває сьогодні в ситуації, на якій позначилась певна переорієнтація у визначенні основоположень, вихідних принципів та канонів побудови системи філософського знання, або, принаймні, необхідність узгодження критеріїв їхньої оцінки в контексті соціокультурної динаміки сучасного життя. Це зумовлює тенденцію ретроспективного звернення до продуктивних пластів теоретичної думки, за тих чи інших обставин на багато років похованих під шаром заідеологізованих тем, уніфікованих схем, односторонньої критики або ж й відвертого забуття як на рівні історико-філософського аналізу, так само й на проблемно-теоретичному рівні, в тому числі стосовно завдань сучасного розвитку естетичної теорії.

Серед мислителів, що їхньому творчому доробку не знаходило належного місця в філософсько-естетичній літературі радянських часів, можна окремо виділити імена відомого харківського вченого Олександра Потебні і філософа "київського кола" Густава Шпета. Звичайно, докладне і всебічне дослідження творчого шляху обох наших видатних співвітчизників вже саме по собі заслуговує на серйозну увагу. Разом з тим, науковий інтерес до праць О.Потебні і Г.Шпета може і повинен мати не тільки характер ретроспекції і, тим більше, такої, що мотивується лише міркуваннями встановлення певної історичної "справедливості" щодо адекватної оцінки потенціалу їхніх філософсько-естетичних ідей. Аналіз естетико-лінгвістичної теорії Потебні та герменевтико-естетичного вчення Шпета на основі спільного для них поняття поетичного слова, а також пов'язаної з цим поняттям онтології дозволяють відтворити на матеріалах їхньої наукової спадщини коло фундаментальних проблем, які були визначальними для європейської самосвідомості і культури на протязі всього ХХ століття. В узагальненому вигляді вони стосуються пошуків нових засад і способів експлікації людського буття, фундаментального і унікального буття людини в реальному культурно-історичному світі. Естетичний і герменевтичний виміри цього буття набувають принципового значення, коли постає питання про можливість нового онтологічного обґрунтування людиною свого положення в історії та культурі в умовах фактичного знецінення новоевропейських ідеалів наукового раціоналізму, ренесансно-просвітницької ідеології гуманізму як такої, що не відповідає світовідношенню "післяновевропейського" людства, котре

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

переживає глибоку духовну кризу, наслідки якої позначились на усіх сферах соціокультурного життя, породжуючи т.з. ситуацію "постмодерну", конфлікт існуючих на цей день культурних парадигм.

Запропоноване в дисертації онтологічне тлумачення проблеми поетичного слова може слугувати не тільки ключем до осмислення і актуалізації конституючих принципів потєбнянської теорії і шпегівського вчення про внутрішню форму слова, але є одним з вірогідних підходів на шляху з'ясування філософського статусу естетичної теорії в межах філософської традиції, яка з перших десятиріч XX століття формувалась на противагу різного роду натуралістичним й суб'єктивістським тенденціям в філософії та естетиці, що складались на протязі всієї новоевропейської історії за рахунок абсолютизації психо-антропологізованого і егоцентризovanого діяльісного принципу світовідношення та на основі класичної метафізики в культурну парадигму "проекту Модерну" (Ю.Хабермас).

Включення онтологічно й естетично зорієнтованих концепцій слова О.Потєбні та Г.Шпета в культурно-філософський контекст, що визначився в історії європейської думки феноменологічно-герменевтичним рухом західноєвропейської філософії XX століття, дозволяє намітити продуктивні зв'язки естетичної теорії як *естетики слова* ("естезіології", "естетичної онтології") з *герменевтикою*, і сприяє осмисленню її філософських чинників. Це має актуальне значення в умовах існуючих й по цей день редуціоністських збочень естетики в методологічне поле конкретно-наукових дисциплін, що поряд з суб'єктивізмом збіднюють її суто філософський зміст, загальний рівень та значення в цілісному обґрунтуванні реально-історичних горизонтів людського буття в культурі.

Нарешті, актуальність запропонованої теми є виправданою також і на фоні існуючої ще й сьогодні концептуальної "індиферентності", - з одного боку, щодо естетичного виміру філософських проблем, що нерідко має місце в українській філософії саме в дослідженнях і дискусіях, присвячених онтології, а з іншого боку - щодо осмислення того теоретико-методологічного рівня, на який підносять філософську проблематику стратегія сучасної герменевтичної феноменології в її спробах радикального перегляду традиційних принципів новоевропейської естетики, присутня подекуди в дослідженнях вітчизняних естетиків.

Рівень розробки проблеми. За останні роки в вітчизняній філософії помітно зріс інтерес до специфічно онтологічної проблематики. При цьому, як підкреслюють дослідники, якщо традиційно саме слово "онтологія" згадувалось у нас або в історико-філософських розвідках, або в роботах присвячених огляду та критиці новітніх течій західної філософії, судячи з серії публікацій в філософських виданнях останніх років, цілком правомірно говорити про своєрідний онтологічний акцент, новий "онтологічний підхід" в теоретичних шуканнях цілого ряду українських філософів (А.Азархін, Є.Бистрицький, В.Козловський, А.Лой, В.Мазепа, В.Малахов, С. Пролєсєв, А.Шевченко та ін.).

Специфічне переосмислення онтології в філософії ХХ століття в першу чергу пов'язують з іменами таких західноєвропейських мислителів як Т.Адорно, Г.-Г.Гадамер, М.Гайдеггер, Н.Гартман, Е.Гуссерль, Ж.Дерріда, Р.Інгартен, Г.Марсель, М.Мерло-Понті, Х.Ортега-і-Гассет, Ж.-П.Сартр, Ю.Хабермас.

Відносно специфіки нового підходу в вітчизняній філософії необхідно особливо зазначити, що основну увагу в дослідженнях з онтології зосереджено переважно на онтологічному "прочитуванні" поняття і феномена культури. Саме культура розглядається як фундаментальний спосіб буття людини в світі, як конституюча основа всілякої людської самореалізації, а філософія (онтологія) культури, відповідно, набуває характеру провідної теми сучасного філософського аналізу.

Київська філософська школа ще в радянський період робила суттєві кроки щодо включення в філософську картину світу унікальних людських явищ, сміливо вводила в теоретичний обіг поняття і категорії, які залишались в традиційно об'єктивістськи зорієнтованій радянській філософії поза розглядом.

Українська філософія багато в чому виявилась готовою для широкого обговорення онтологічної проблематики, тим більше, що новий онтологічний підхід змушує порушувати цілий комплекс питань, які раніше розглядались окремо, під рубриками антропології, етики, теорії культури, а також теоретико-методологічні проблеми загальнофілософського рівня. Навколо літератури з онтології закономірно розгортається філософська дискусія, виникають принципові заперечення з боку фахівців, котрі віддають перевагу іншим теоретичним чинникам. При цьому доводиться визнати, що традиційно естетична проблематика поки що рідко включається в

розгляд у зв'язку з питаннями, що постають відносно нового підходу: акцент робиться головним чином на проблемах морально-сміслового порядку. Проте було б помилкою визнати відсутність продуктивного поля для власне естетичної дискусії навколо нового в нашій філософії підходу, етико-антропологічна спрямованість якого переважає, не дивлячись на окремі змістовні дослідження, присвячені онтології мистецтва (В.Мазепа, В.Малахов, А.Шевченко).

Що стосується непосредно онтології поетичного слова, то ця тема на сьогодні є взагалі дещо екзотичною в вітчизняній естетиці. Основна увага приділяється проблемам творчості, особистісним і соціальним, психологічним і ціннісним характеристикам художньо-естетичної діяльності. Положення власне естетики поетичного слова історично розроблялись прихильниками *структурно-аналітичного* (Б.Кроче, Я.Мукаржевський, Ю.Тиньянов, Р.Якобсон, Ю.Лотман) і *психо-лінгвістичного* (Л.Овсяніко-Куликовський, Т.Райнов, А.Горнфельд, А.Белій, В.Брюсов, Вяч.Іванов) напрямів. Оскільки запропоноване дослідження вимагає принципово іншого підходу й відповідного методологічного інструментарію та понятійного апарату, дисертант залучає праці, концепції і окремі положення цілого ряду вітчизняних та зарубіжних авторів, які так чи інакше торкаються комплексу проблем, що ним порушуються або відповідають тій онтологічній стратегії, прихильником якої він є.

Осягнути парадигму новоевропейської свідомості ("представляючого розуму") з відповідною їй "онтологією наявного", - в межах якої конститує свої вихідні принципи традиційна "суб'єктивна" естетика, класична парадигма естетичної свідомості (та відповідної художньо-естетичної діяльності), - допомагають роботи Е.Гуссерля, М.Гайдеггера, Г.-Г.Гадамера, Ж.Дерріда, Г.Баншляра, С.Франка, П.Флоренського, А.Лосева, М.Мамардашвілі, Ю.Молчанова, Н.Мотрошилової, В.Біблера.

Поряд з О.Потебнею та Г.Шпетом такі європейські мислителі ХХст. як М.Гайдеггер, Г.-Г.Гадамер, Т.Адорно, Р.Барт, М.Мерло-Понті, Д.Лукач, М.Дюфренн, Г.Моршурго-Тел'ябуе, Ф.Лаку-Лабарт репрезентують загальнотеоретичні підвалини онтологічного осягнення мислення, мови й мистецтва в реальному людському світовідношенні, в живій дійсності соціокультурного світу, цілості *чуттєво-розуміючого* досвіду. Окремі аспекти проблеми обґрунтування онтологічного значення естетичного досвіду містять праці М.Бахтіна,

Ю.Лотмана, А.Канарського, В.Топорова, Н.Автономової, С.Аверінцева, В.Подороги.

Серед небагатьох дослідників, котрі намагаються включити корпус філософсько-естетичних ідей Олександра Потебні в контекст новітніх, - принаймні, структуралістських та феноменологічних, - пошуків, можна відзначити західних вчених українського походження І.Фізера та Н.Левчук-Керечук. Їхні роботи, поряд з найбільш змістовним дослідженням останніх десятиріч О.Преснякова, дозволяють окреслити шлях до вірного тлумачення потебнянського доробку, якому довгий час відводилось місце лише в межах психологічного напрямку вітчизняної естетичної думки.

Щодо естетико-герменевтичного вчення Густава Шпета, то лише останні декілька років воно починає привертати до себе увагу дослідників (О.Хаардт, В.Калиниченко, В.Кузнєцов), хоча глибоке і всебічне вивчення творчості філософа "київського кола", в тому числі й в нашій країні, мабуть ще попереду.

Об'єкт дослідження становить універсальна парадигма європейської самосвідомості і культури в контексті проблеми естетичного. Предметом дослідження є естетичне буття, реальний "досвід світу" в його культурно-історичному здійсненні, "чуттєво-надчуттєвій" конкретності і повноті. Звідси, метою дослідження є з'ясування і естетико-герменевтична розвідка онтологічних підвалин мислення, мови і мистецтва (поезії) як живих феноменів людського життя в їхній конкретній соціально-культурній цілості, *реальному* здійсненні історичного буття "народу", встановленому в "словообразі" як певному способі (з-образі) його буття (присутності) в часопросторі культурно-історичного світу, виявленні граничних культурних смислів. У зв'язку з цим перед дослідником постають такі *завдання*:

- дослідити місце проблеми поетичного слова в онтологічному обґрунтуванні на основі принципу "історичності" людського буття-в-світі реально-історичних горизонтів світовідношення ("світочуття", "світорозуміння"), в тому, що стосується цілісного естетико-герменевтичного аналізу буттєвих чинників мислення, мови й мистецтва, а також її значення в пошуках нетрадиційного в межах когнітивної й діяльнісної стратегії, репрезентованої класичною метафізикою, способу експлікації людської суб'єктивності;

- визначити вихідні принципи онтології поетичного слова як можливого варіанту онтологічного розуміння та відповідної йому "безсуб'єктної" експлікації реального світовідношення, чуттєво-

розуміючого "досвіду світу", поза "онтологією наявного", не обмежених антропологізованою і егоцентризмованою телеологією суб'єкта, діяльнісним абсолютизмом, суб'єкт-об'єктною парадигмою новоевропейського наукового раціоналізму;

- розкриваючи значення герменевтичних мотивів щодо перспектив сучасної естетичної теорії, конкретизувати ці принципи відносно сфери естетичного буття, використовувати маргінальні для новоевропейської естетики поняття "мімесіс", "пойесіс", "фантазма", "ентелехія", "енергеія", які сприяють деструкції сталих абстракцій класичної метафізики, що утворювались у відповідності з онтологією пред-ставляючого розуму як певна реалізація абсолютизованого діяльнісного принципу світовідношення, суб'єкт-об'єктного схематизму стосовно сфери естетичного;

- на основі такої конкретизації і виходячи з дистинкції "поетичного" та "прозового" модусів слова як "з-ображення" (в-явлення) й "пред-ставлення" (пред-явлення), визначити дві культурні парадигми розуміння людського світовідношення, місця людини та її мови, традиції й народу - в культурі: на ґрунті унікальних історичних "світів" та в позаісторичному просторі світу планетарної техніки;

- актуалізувати на матеріалах творчого доробку О.Потебні і Г.Шпета специфічну естетику слова, "*естезіологію*", яка б відповідала загальнофілософським спрямуванням нової онтології, сучасної герменевтичної феноменології, філософії культури на подолання суб'єктивізму і об'єктивізму (натуралізму) наукової метафізики, деконструкцію новоевропейської філософсько-естетичної теорії, в тлумаченні "чуттєво-надчуттєвої" природи реально-історичного досвіду світу, буття людини в культурі;

- на основі аналізу окремих положень філософських праць Е.Гуссерля, М.Гайдеггера та Г.-Г.Гадамера виявити місце і роль естетичного виміру для герменевтичної теорії, а також конструктивне значення "*розуміючої*" естетики в новітніх пошуках засад неklasичного філософствування;

- розглядаючи мову не тільки як герменевтичний, але й як суттєво естетичний феномен, показати на основі аналізу філософсько-естетичних ідей О.Потебні та Г.Шпета обмеженість формально-лінгвістично і психологічно редуційованої естетики, що зводить рефлексії над художньо-естетичним досвідом до експлікації проблеми сприйняття-розуміння "мови" (або вираження "мовою")

мистецтва і митця, в тому числі - структуралізму і психології творчості як конкретних варіантів такої естетики.

Методологічна і теоретична основа дисертації. В своїй роботі дисертант звертався до праць філософів, котрі займались проблемою буття людини в культурі, розробкою можливостей неklasичного обґрунтування онтології свідомості, мови і мистецтва. Крім основоположень герменевтичної філософії, автор певною мірою враховує коннотації, що їх набуває новітня європейська філософія завдяки представникам т.з. "пост-структуралізму". Методологічні принципи дисертаційного дослідження визначаються спробою комплексного застосування естетичного і герменевтичного аналізу, методу іманентної критики, яка реалізується в дисертаційному тексті за допомогою прийому реконструктивної діалогіки "розмови двох розмов" (С. Крижановський), а також етимологічного, "понятійно-дифузного" (А. Лосев) та іконологічного методів розвідки онтології поетичного слова та пов'язаної з нею моделі неklasичної естетичної теорії.

Наукова новизна дослідження, основні елементи якої відповідають поставленим завданням, полягає в онтологічному аналізі проблеми естетичного і складається з визначення шляхів експлікації естетичного буття за межами діяльнісного підходу та суб'єкт-об'єктної парадигми філософського мислення. В такий спосіб здійснюється спроба протиставити традиційній естетиці творчого суб'єкта онтологію поетичного слова як естетико-герменевтичну аналітику, що намагається інтегрувати дистинкційовані в метафізиці "предметностей" (онтології наявного) сфери розуму і чуттєвості, думки і слова, сприйняття і вираження, суб'єктивного і об'єктивного, уявлюваного і дійсного, тощо, досягнути їх в реальному соціально-культурному просторі людського світу, історичній конкретності і цілості. Виходячи з цього, на захист виносяться наступні положення:

- цілісний естетико-герменевтичний аналіз буттєвих чинників людської суб'єктивності, онтологія поетичного слова є одним з вірогідних шляхів обґрунтування естетичної теорії, не обмеженої принципами новоевропейської метафізики ("онтології наявного"), парадигмою наукового раціоналізму, яка продовжує зумовлювати суб'єктивістські та позитивістські тенденції в осмисленні як природи естетичного, так само й того, що стосується сутності мистецтва та творчості;

- естетико-лінгвістична теорія О.Потебні та естетико-герменевтичне вчення Г.Шпета складають в історії вітчизняної філософсько-естетичної думки лінію, концептуальне оформлення і продовження якої певною мірою визначається феноменолого-герменевтичним напрямом європейської філософії ХХст.;

- поняття "поетичного слова" є принциповим пунктом зустрічі герменевтики з естетикою, яка прагне подолати суб'єктивістські і позитивістські тенденції і виступає концептуальним еквівалентом визначальної для нової онтології позиції "історичності", в якій знімається традиційна для класичної метафізики опозиція "абсолютності буття" і "кінцевості існування", "об'єктивно-реального" (суспільно-всезагального) і "суб'єктивно-психологічного" (індивідуально-особистісного), "ейдетичного" і "емпіричного", тощо;

- актуалізована на матеріалах творчого доробку О.Потебні і Г.Шпета проблема онтології поетичного слова дозволяє визначити межі діялісного підходу у вирішенні естетичних питань;

- визначені поза "діялісною" парадигмою новоевропейської самосвідомості й культури поняття "пойесіс", "мімесіс", "фантазма", "онтелехія" набувають в герменевтично спрямованій естетичній теорії принципового значення, розширюючи горизонти її розуміння до- та післяновеєвропейським естетичним досвідом ("досвідом мистецтва" або "досвідом прекрасного"), коли "естетика творчої геніальності" (Г.-Г.Гадамер) поступається місцем "естетиці поетичного слова" (відповідно, "творчість" - "поетичності"), а суб'єкт "естетичної свідомості" та "художньо-естетичної діяльності" децентрується, позбавляючись телеологічних, психо-антропологічних та егологічних ознак.

Теоретичне і практичне значення дисертаційної роботи пов'язане з осмисленням філософсько-культурного контексту, що зумовлює пошуки нових перспектив щодо визначення специфіки естетичного буття в цілісній системі людського світовідношення, обґрунтуванням онтологічного значення естетично-художнього досвіду, місця онтологічно зорієнтованої естетичної теорії в конфлікті парадигм, який позначився на обрисі європейської самосвідомості й культури ХХст. Дослідження онтології поетичного слова дозволяє чіткіше усвідомити обмеженість науково-раціоналістичного обґрунтування граничних засад людського буття, а також перспективи нової онтології (філософії) культури, разом з такою її

рубрикою як естетика поетичного слова ("естезіологія"), в так званій "ситуації постмодерну".

Результати роботи можуть бути використані при читанні лекційних курсів з естетики, історії естетичних вчень, історії та теорії мистецтва, культурології, а також спецкурсів на філософському факультеті для спеціалізації "естетика".

Апробація результатів роботи. Основні положення роботи представлені в публікаціях, у виступах на Другому філософському конгресі (Київ, 1996), науково-методологічному семінарі молодих філософів (Київ, 1995), тезах наукових читань з нагоди 60-ти річчя з дня народження А.С.Канарського (Київ, 1996), а також в розробці й проведенні лекційного спецкурсу на філософському факультеті (Київ, 1996).

Структура дисертації. У відповідності з метою та завданнями дослідження дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів та висновків. Перший розділ має назву "Проблема онтології поетичного слова в контексті естетико-герменевтичних пошуків ХХ століття" і складається з трьох окремих параграфів. Результати запропонованого в першій частині роботи аналізу актуалізуються і конкретизуються згідно з обраною темою в другому розділі - "Проблема поетичного слова в естетико-лінгвістичному вченні О.Потебні та естетико-герменевтичній концепції Г.Шпета", який містить чотири параграфи.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ:

У вступній частині з'ясовується актуальність теми дослідження, викладається загальний стан розробки проблематики в сучасній українській філософії, обґрунтовується вибір матеріалів та методологічної бази, а також визначається основна мета та дослідницькі завдання, що постають у зв'язку з розглядом порушеної теми.

В першому розділі репрезентується загальний філософсько-культурний контекст, в якому проблема поетичного слова актуалізується як в вітчизняній філософсько-естетичній думці, так і в ідейно-теоретичних пошуках того напрямку європейської думки ХХ століття, що підпадає під умовне визначення т.з. "нової онтології".

Оскільки проблемне поле дослідження складається із своєрідного співставлення концептуальних ліній, саме визнання однієї з яких (а, втім, як, власне, і співставлення) є нетрадиційним для

нашої літератури, дисертант доводить можливість, доцільність і перспективи авторського тлумачення проблеми "поетичного слова" саме на матеріалах творчого доробку Потебні і Шпета. З цією метою перший параграф розділу - "Філософсько-естетичний доробок О.Потебні та Г.Шпета: Традиційні інтерпретації і проблема перспективного аналізу" - починається з розгляду ставлення до творчого доробку цих двох мислителів з боку вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Перспективний аналіз філософсько-естетичних поглядів Г.Шпета має всі підстави, звичайно, за умов відсторонення дослідження від неадекватної оцінки його лише як "популяризатора" ідей Гуссерля в Росії, що міцно закріпилась за філософом в літературі радянських часів, де він згадувався лише з нагоди, з огляду на погляди російських формалістів. Роль одного з ідейних натхненників "ранішнього" структуралізму в вітчизняній естетиці, власне, й приписувалась Шпету, і це потребує серйозного узгодження з його естетико-герменевтичним вченням, яке збігається з формально-аналітичним підходом хіба що в критиці психологізму, хоча і тут є послідовнішим і перевершує структуралістів в своєму антисуб'єктивістському спрямуванні. Концептуально ж шпетівський підхід і взагалі суттєво відрізняється від формально-структуралістського, який М.Бахтін слушно визначає під рубрикою "натуралістичної естетики". Адекватний аналіз концепції Шпета має принципове значення з огляду на тему даного дослідження, оскільки, як традиційно у нас вважалось, виключно представниками структурно-аналітичного напрямку (поряд з їхніми антагоністами - психолінгвістами) розроблялась в вітчизняній естетиці проблема поетичного ("остраненого", "самовитого"), відреченого слова.

Репрезентований дисертантом підхід не є якимось "третім шляхом", але єдиним послідовним способом експлікації онтології поетичного слова, передуваною ні за рахунок зведення її засобів до конкретно-наукової методології об'єктивізму ("натуралізму"), прихильниками якої з самого початку виступили структуралісти, ні через переведення її в суб'єктивно-психологічну площину. В останньому випадку естетичний вимір онтології поетичного слова зводиться до психології творчого вираження або трансформується в філософсько-суб'єктивістську "естетику генія" (Г.-Г.Гадамер) і, поряд з "натуралістичною естетикою", утворює полюси традиційного для

новоєвропейського тлумачення проблеми естетичного - "суб'єктного" філософствування, "онтології наявного".

Конкретизувати своєрідність запропонованого в дисертації підходу дозволяє звернення, поряд зі Шпетом, до потенціалу філософсько-естетичних ідей Олександра Потебні.

З огляду на редукціоністські програми розгляду онтології поетичного слова (історично реалізовані в вітчизняній естетиці представниками харківської психологічної школи, формалістами і, якоюсь мірою, символістами), Шпет, на думку дисертанта, лишається єдиним достотним спадкоємцем Потебні, не "по букві" (до того ж поділяючи характерну вже за тих часів помилку ототожнення Потебні і потебнянства), але "по духу", відстоюючи проголошені харківським вченим теоретико-естетичні принципи в атмосфері загальних захоплень психологізмом та тенденцій граничної суб'єктивізації естетичної теорії.

Адже, вже Потебні вдалося налагодити певні протидіючі механізми як конкретно-науковому (психолінгвістичному) об'єктивізму, так і філософському суб'єктивізму в експлікації багатьох загально-теоретичних проблем, запобігаючи, з одного боку, натуралізації мовно-естетичного феномена, а з іншого - позаісторичного тлумачення "чуттєвості" і аперцепції, яке традиційно спиралось на природничо-науково зорієнтовану метафізичну дистинкцію "чистого сприйняття" і "чистого мислення". Проте, в цілому він таки лишається представником класичної традиції XIX століття, що також робить його естетико-лінгвістичну теорію евристичною для аналізу. Можна намітити в її межах лінію водорозділу (природньо, дуже схематичну), якою відокремлює себе від цієї традиції новітня філософія, післяновоєвропейська культурна формація як така, що протиставляє модерній (і такій, що стала класичною) парадигмі нове філософське кредо "пост-модерну". Рештання, в свою чергу, відбивається в тому числі й на способі експлікації "вічних" естетичних проблем. Естетико-герменевтичне тлумачення потебнянської онтології поетичного слова у відповідності з тим рівнем бачення проблем, який ми знаходимо у Шпета та інших представників феноменологічної герменевтики, і в першу чергу - у М.Гайдеггера та Г.-Г.Гадамера, дозволяє визначити не лише граничні засади новоєвропейської естетики, але й в цілому - рамки когнітивно-діяльнісного підходу у розумінні природи естетичного, сутності мистецтва і творчості.

Звідси робиться висновок про доцільність того, що дослідження не обмежується експлікацією специфічного "онтологічного аспекту" в естетично зорієнтованих теоріях О.Потебні та Г.Шпета і виведенням естетики поетичного слова у вигляді певного їхнього "спільного знаменника". Сама тема дисертації потребує звернення до більш широкого філософсько-культурного контексту, який окреслюється проблематикою сучасної феноменології та герменевтики. В такий спосіб аналіз онтології поетичного слова на матеріалах теоретичного спадку Потебні і Шпета, по-перше, остаточно набуває сучасного звучання, а досліджувана концептуальна лінія фактично знаходить своє логічне продовження і розвиток завдяки її включенню в коло проблем одного з найвпливовіших рухів західноєвропейської думки ХХст. По-друге, феноменологічно-герменевтичний напрям, безперечно, є однією з найпоследовніших спроб радикального перегляду метафізичних принципів класичної естетики, що визначаються онтологією наявного. Без усвідомлення загального контексту, в якому формувався сучасний, "постмодерний", стан європейської самосвідомості і культури, в якому новітні філософсько-естетичні пошуки і трансформації набувають надзвичайного драматизму, естетико-герменевтичний аналіз проблеми поетичного слова (власне, як і сама проблема) виглядав би або досить абстрактним теоретизуванням, або привативною і необов'язковою історико-естетичною розвідкою, або ж звичайною апологетикою окремих "орфічно" настроєних мислителів. Цьому присвячено другий параграф першого розділу - "Проблема естетичної теорії в ситуації зміни філософсько-культурних формацій".

Дається загальний обрис "онтологічного повороту" в європейській самосвідомості і культурі ХХст. Висувається теза про те, що звернення до онтології поетичного слова цілком відповідає загальним тенденціям в післяновосвропейській філософії і культурі обґрунтувати більш "міцну" онтологію, ніж та, що протягом багатьох століть складалась на засадах наукового об'єктивізму та метафізики когнітивного суб'єкта в універсальну онтологію наявного, куди, поряд з іншими "родами суцього" (предметностями), вміщувалась сфера естетичного буття - відповідним чином специфікований предмет естетично-художньої рефлексії (діяльності) пред-ставляючого розуму. Нова онтологія прагне відмовитись від метафізичної абсолютизації діяльнісного принципу світовідношення, яка визначилась з секуляризованого поняття суб'єкта як антропо- і егоцентризovanого

"власника" свідомості та єдиного "джерела" творчої активності. Вихід за межі парадигми, конституюваної онтологією наявного спричинив поряд з переглядом основоположень класичної метафізики необхідність ревізії традиційних понять філософської естетики, нормативність якої є для нової онтології такою ж сумнівною, як і "законодавчі" претензії новоєвропейської науки в цілому.

Спроби відійти від традиційного суб'єкт-об'єктного шляху, проторованого новоєвропейською метафізикою та естетикою чітко прослідковуються в філософській еволюції Г.Шпета та М.Гайдеггера, у яких герменевтичний аналіз буттєвих засад мислення, мови й мистецтва виявився закономірним результатом методологічної переорієнтації від філософії трансцендентального суб'єкта на онтологічне розуміння буттєвої істини культурно-історичного світу, яка виявляє себе в "дегуманізованому", "дегоцентризovanому" відреченому слові як екс-статичному "з-образі" буття історичного "народу".

На основі аналізу філософсько-естетичних ідей Гайдеггера та Гадамера робиться висновок про те, що як наділене властивостями, котрі значно перевершують традиційне для класичної метафізики інструменталістське зведення слова до знаку, - коли воно розглядається як лишень засіб вираження думки (відповідно, поетичне слово трактується новоєвропейською естетикою як специфічний, поряд з іншими - художнім, музичним, пластичним, тощо - вираз почуттів або "внутрішніх переживань", а "поетичне здійснення" зводиться до однієї з форм творчої діяльності суб'єкта), - слово в герменевтичній філософії гранично онтологізується, виступає своєрідним поняттям-синтезом, завдяки якому філософія культури інтегрує в єдину проблемну низку онтологію розуміння (герменевтику), мови (слово) та мистецтва (поезію).

У такий спосіб герменевтично "зорієнтована" філософсько-естетична теорія отримує можливість подолати схематизовані в межах діяльнійшої суб'єкт-об'єктної парадигми дистинкції "метафізики предметностей", - естезису і ноєзису, пасивного споглядання і творчої активності, змісту і форми, дійсного і фантазійного, природного і соціокультурного, тощо, - і наблизитись до "досвіду світу" в його реальному культурно-історичному здійсненні, "чуттєво-надчуттєвій" конкретності й повноті. Проте, ставлення герменевтичної філософії до естетики історично не було однозначним і визначалось, принаймні, в особі Гайдеггера, з

загального пафосу "подолання" новоєвропейської метафізики. Оскільки саме останній естетика як наука зобов'язана своїм народженням і розвитком, виникає питання чи можлива взагалі естетична теорія, побудована з врахуванням позицій некласичного філософствування і в цілому "постмодерного" контексту культури ХХ ст.?

Річ у тім, що новоєвропейська естетика від початку реалізує метафізичний спосіб мислення, що виходить з поняття "наявності" пред-мета, який протистоїть суб'єкту (Ego). В такому вигляді естетична теорія цілком відповідає об'єктивуючим методам науки в її новоєвропейському вигляді, де "суще" фіксується й калькулюється, але, як предметне, не дозволяє наблизитись до присутності поза його наявною даністю, і в такий спосіб виключається з культурно-історичного "часопростору" власного здійснення. Єдиним репрезентантом присутності виявляється суб'єкт пред-ставляючої свідомості (в т.ч. - специфічно "естетичної") і пред-метної, перетворюючої діяльності (в т.ч. - специфічно "художньо-творчої"). Наслідком є те, що, як зазначає Гайдеггер, скажімо, буття витвору мистецтва традиційно описується з суб'єктивності суб'єкта. Це, власне, й спричинило тенденцію крайньої суб'єктивізації і психологізації конкретних естетичних теорій, методологічною альтернативою для яких є хіба що позиція конкретно-наукового натуралізму (емпіризму), хоча насправді, властивий останній "об'єктивізм", "природничо-науковий онтологізм" (А.Канарський) виявляється лише однією з модифікацій "суб'єктного" філософствування.

Чи існує вихід з суб'єкт-об'єктного схематизму, якщо, звичайно, не спрощувати проблему пошуками "розумної середини"? Відповідь на це запитання для дисертанта пов'язана із з'ясуванням перспектив зустрічі естетики, що усвідомлює метафізичну обмеженість суб'єктивізму і онтологізму, з герменевтикою, яка була б позбавлена нігілістичного ставлення до досвіду естетичного, при цьому враховуючи можливі новоєвропейські коннотації в спробах естетичної референції. Якщо після їхньої зустрічі визначилось поєднанням в єдиному мислительському просторі онтології розуміння, мови й мистецтва, то екстатичною "точкою" цієї зустрічі виявилось екс-центризване "поетичне слово". Висвітлення останнього положення містить третій параграф першого розділу - "Слово і поезія в герменевтичному вимірі", в якому через розгляд гайдеггерівсько-

гадамерівської філософсько-естетичної позиції визначаються орієнтири подальшого естетико-герменевтичного аналізу онтології поетичного слова безпосередньо на матеріалах творчого доробку О.Потебні та Г.Шпета.

Аналіз програмної роботи М.Гайдеггера "Виток мистецького творіння" дозволяє зазначити, що німецький мислитель намагається зрозуміти онтологію витвору мистецтва, виводячи її з суб'єкт-об'єктного простору, себто незалежно від суб'єктивності творця або споглядача, разом з тим уникаючи статичного ("натуралістичного", аісторичного) об'єктивізму. Заперечуючи безальтернативність розгляду твору як наявного предмета, яка обумовлюється діяльнісним підходом, філософ виходить з того, що художнє творіння визначається не тим, що воно є предметним, а тим, що "стоїть в самому собі".

В творінні здійснюється відкриття істини суцього, яку Гайдеггер наділяє давньогрецьким негносеологізованим смыслом а-летейа, "неприховуваної приховуваності". Мистецтво, не редуковане психологією або гносеологією, і не витлумачуване як специфічна художня діяльність, є одним з "покладань" істини суцього у витвір. В такий спосіб "самостояння" витвору розчиняє "світ народу" в його історичному здійсненні. Як зазначає Г.-Г.Гадамер, витвір мистецтва, виходячи з свого власного буття стає подією одкровення (від-вертості), "з-(до)-буттям" (Er-eignen), тим ударом, що перевертає все звичне, розвертаючи і зберігаючи світ, якого ще не було.

Звідси, краса, за Гайдеггером, є спосіб, яким "буває" істина-алетейа, яким вона історично з-(до)-бувається, покладаючи себе у витвір, прихована в його стійкому обрисі. При цьому, дисертант зазначає, що поєднуючи в одну концептуальну ланку витвір мистецтва, істину і красу, філософ не збирається ставати на шлях нормативної естетики як "науки про діяльність за законами краси", де мистецтво визначається як власне ця діяльність. Поряд з давньогрецьким смыслом істини-алетейа німецький мислитель намагається відтворити всі коннотації доновоєвропейського розуміння слів "пойесіс" і "фантазма". Істина як просвітлення і затворення суцього звершується в поетичному складанні. Мистецтво, що дає перебувати істині суцього, в своїй істотності є поезія. Причому ця остання не є безмежно розлитим вимислюванням і вислизанням уяви та уявлення у горизонт недійсного. Звершальний характер поетичного здійснення не обмежується новоєвропейською, науковою "картиною

світу" як світоглядною квінтесенцією представляючого розуму, в якій нерационалізовані за кшталтом "об'єктивності" в-явлення присутності зиглядають як "міфо-поетичні" або "фантазм-агоричні".

Філософ загострює свою позицію, коли зазначає, що поезія мислиться ним настільки широко, й одночасно, у такій глибській сутнісній єдності з мовою і словом, що природньо виникає питання, чи вичерпується в герменевтичному вимірі її сутність власне мистецтвом (а тим більше в його новоевропейському розумінні), навіть його сукупністю способів, починаючи з зодчества і закінчуючи словесністю. Сама мова в герменевтичному вимірі є поезією, притому, як підкреслює німецький мислитель, в самому сутнісному смислі. Поезія (парадоксальним з т.з. антропо- і егоцентризovanого діяльнісного підходу чином) є "глаголом", діє-словом неприхованості сущого. Поетичне слово є "дією-від-речі", від її (речі) імені, способом ("з-образом") її історичного буття.

Обраний Гайдеггером підхід, отже, вимагав нетрадиційного для онтології наявного нового онтологічного розуміння як сутності мови, так й сутності мистецтва. Щодо мови, то ще в "Бутті і часі" була здійснена герменевтична спроба з'ясувати її онтологічне місце "в середині буттєвої влаштованості Dasein" для більш первинного в зрівнянні з мовознавством її розгляду "з фундаментального способу буття слова". У такий спосіб мова, так само, як пізніше, в роботі "Виток мистецького творіння"- мистецтво, не розглядається як наявне, а саме у "екзистенційному способі буття висловлюючого слова", котре первинно міститься в розумінні. Проте, найвіддаленішим від "наявного" є саме "відречений" (поетичний) стан слова. А тому в подальшому Гайдеггер фактично відмовляється від Dasein-аналітики, але тільки не від онтологічного (герменевтичного) бачення сутності мови (слова), що цілком закономірно приводить його до проблеми "поетичного". Не людина як суб'єкт пізнання або творчої діяльності, а "дегуманізоване" поетичне "глагоління" дає, за Гайдеггером, ім'я сущому, і, "завдяки такому іменуванню вперше вводить суще в слово й в-явлення".

Щодо мистецтва, то осмислюване герменевтично як звершальне, історичне, як здійснення, на основі якого визначається "смысл буття", воно виявляється невідривно пов'язаним з "долею буття", із певним історичним "покладанням неприхованості сущого", де мистецтво (поетичне слово) виконує у собі таке покладання. Вся історія західного мистецтва відповідає сутнісному перетворюванню істини

буття. На думку Гайдеггера, тільки у Новий час, коли суще було перетворене і стало вичислювальним, а через вичислення - предметом, як таким, котрим оволодівають, і який є наскрізь прозорий для психологізованого і егоцентрованого "суб'єкта", - тільки тоді виявилось можливим естетичне охоплення мистецтва як людської "діяльності за законами краси", а власне "краса" опинилася "зачиненою" ("за-твореною") для істини буття, розчиняючись ("від-творюючись") в актах "творчої геніальності", або у "переживанні". Але не таким мистецтво у своїй суті було у греків і в Середні віки, де звершувались зовсім інші здійснення історичного "покладання неприховуваності сущого". Не таким, як здається, воно має бути у "після-новоєвропейський" час.

Загальні принципи естетичної теорії, "деконструйованої" в онтологічному подоланні діяльнісного абсолютизму, філософського суб'єктивізму й природничо-наукового натуралізму конкретизуються в другому розділі дисертації на основі аналізу естетико-лінгвістичного вчення О.Потебні та герменевтико-естетичної теорії Г.Шпета. В першому параграфі дається загальна характеристика філософсько-естетичної позиції та своєрідності онтологічного підходу О.Потебні, який обирає шлях не простого визначення естетичної сутності специфіки мистецтва, але, чітко усвідомлюючи небезпроблемність традиційних спроб відокремити чуттєвий досвід від мовлення і розуміння, в своїх естетико-лінгвістичних експлікаціях буття мови як слова і мистецтва, як поезії прагне визначити єдине джерело "естезису" і "ноезису" - і все це попри традиційну для його доби егокогітальну дистинкцію "чуттєвості" та "рацію", "чистого сприйняття" і "чистого мислення", - іншими словами, знайти шляхи виходу в ту первинну сферу "пойєсису", в котрій, згідно давньогрецькому розумінню ποιησις (poiesis), далекому від новоєвропейського поділу "теоретичного" і "практичного", "раціонального" і "емпіричного", тощо, за Гайдеггером, приводиться до присутності всіяке суще - в сферу "буття як такого". Мова розглядається тут як принципово естетичний феномен, а слово виявляє себе у невідривному зв'язку з думкою. Саме ж мислення як творчість духу суттєво "поетизується". Визначена з оригінального тлумачення гумбольдтівського положення про "енергійну" сутність мови та аналог мови й мистецтва в їхньому творчому здійсненні, онтологія поетичного слова дозволяла Потебні об'єднати в цілісній дослідницькій програмі експлікацію сутності мови, мислення й мистецтва, і причому як живих динамічних

феноменів соціального буття в їхньому реально-історичному просторі, відмовляючись від об'єктивістського (натуралістичного) і суб'єктивістського тлумачення їхньої природи. Саме в поетичному слові Потебня вбачає своєрідний "першоелемент" зверхального людського буття, живого "народного духу". Проте, дисертант підкреслює, що можливості обраного харківським мислителем онтологічної стратегії багато в чому лишаються в його аутентичній концепції *in potentia*: як мислитель XIX ст., він поділяє традиційний для європейського раціоналізму діяльнісний підхід та *суб'єкт-об'єктну* парадигму, наділяючи "поетичне мислення" головним чином пізнавальними ознаками.

Дисертант зупиняється на розгляді онтологічної структури поетичного слова, як її розуміє Потебня. Для вченого визначальним тут є поняття "внутрішньої форми", адже саме завдяки специфічному її положенню слово дістає буттєвий статус. Розгортаючи своє вчення про внутрішню форму слова, Потебня окремо виділяє поетичний і прозовий модули слова або слово з "живим" і "забутим" зображенням. Естетико-герменевтичному тлумаченню цього положення на основі запропонованої автором щодо ключового потебнянського поняття "представление" (*Vorstellung*) дистинкції "зображення" (в-явлення) і "представлення" (пред-явлення) присвячено другий параграф - "Поетичний та прозовий стан слова. Проблема зображення." Ця дистинкція є доречною з огляду на герменевтичну стратегію щодо "онтології наявного". Останній цілком відповідає саме поняття "пред-ставлення", яке несе на собі відбиток діяльнісного світовідношення, структурованого в термінах суб'єкт-об'єктної дихотомії.

Зображення в цьому контексті може розглядатись як "уявлення", окремий випадок (факт), емпірична уява-проекція ідеї, значення якого має бути узагальненим в законі як загальнозначущому (себто такому, що може бути завжди, - *де б і для кого б то не було*, пред-явленим) вираженні наявних через сприйняття речей (явищ) світу. Щодо "першобразу" (ідеї), яким змірюється когітальний суб'єкт у своїй цілепокладаючій діяльності, то його роль може програватись на різних сценах: це може бути "очевидність" гносеологічного робінзона, ідеальна сфера абсолютного духу або сфера суспільної практики. В будь-якому випадку "образ" позбавляється своєї "енергійності", втрачає належність до буття, перестає бути його "приростом" і перетворюється в ослаблену,

поверхову подібність "об'єктивній дійсності". Власне ж, "energeia", яка ще у Арістотеля означала "присутність" самого буття, а в середньовічному християнстві хоча й незлитні з богом, але невіддільні від нього явлення його сутності, виступає в метафізиці предметностей як *дійльність* суб'єкта. Відносно "образу" вона набуває естетичного значення "формотворення", а в більш вузькому смислі - "образотворчості" в формах художньої діяльності.

Онтологія представляючого суб'єкта стає універсальною для новосвропейської свідомості й культури, про що свідчить трансформація поняття образу і відповідного йому поняття мімесісу як в філософії, так й в мистецтві. Реконструкція принципів для герменевтики давньогрецького розуміння міметичного принципу уможливорює "позадіяльнісну" експлікацію проблеми зображення, яка базується на визначенні творчості (=поетичного здійснення) і, відповідно, "уявлення"(фантазії) за межами его-телеологізованого суб'єктного онтологізму і збігається з осягненням "буттєвого" слова, репрезентованого гайдегтерівською філософією.

Поняття поетичного слова відкриває можливість побачити за естетичним "сприйняттям" і "вираженням" наявного, до яких зведене в предметному "пред-ставленні" естетичне буття художнього твору, більш первинну онтологічну основу мистецтва, що через "з-ображення" втілює в "словообразі" істину буття в її історичному здійсненні. В з-ображенні слово від-рік(ч)ається від узагальнюючого і уніфікуючого пред-ставлення, уникає технічного "обігу-використання". В цій екстатичній відреченості в-явлене поетичне слово виступає на світ не як копія-знімок, пред-явлення предметного сущого, або як його (сущого) речовий знак, але як "енергійний" образ-подоба ("по-бит") самого буття, з-(с)каз зверненого "ось-тут" і "ось-тепер" його(буття) казу "істинного стану речей", *присутності поза репрезентацією наявним*. Або ж як символ відсутності, "каз-ковості" такого звернення в епоху планетарної техніки, коли поетичний з-(с)каз позбавляється свого достотного "місця" і "історії", удається за "у-топічний" і "міфо-логічний", тобто "не-логічний", а тому не гідний того, щоб його розчуту "техно-логічно".

Дисертант виходить з того, що слово з "живим" зображенням (власне "поетичне слово") онтологічно заглиблене в історичному бутті "народу", народжується з стихій "народно-поетичного" осягнення людського "світу" і визначається усим складом цього світу, акумулює в собі його унікальність, історичну пам'ять і приречення. В

конкретному мовно-естетичному плані "поетичне слово" складає все те, що називають "неперекладністю" того чи іншого культурного переказу, те, що протистоїть "пере-кладу" власного "с-кладу" в склад інших історичних "світів". "Поетичне слово" є буттєвим в прямому значенні слова і пере-(пред)-дається лише у від-дан(н)ому пере-казі (традиції). На відміну від поетичного, слово з "забутим" (і по-з(а)-бутим) зображенням ("термін") не має буттєвого статусу і є "онтологістичним". І хоча воно є похідним від "поетичного слова", але не генетично, оскільки відповідає "антропологічній єдності людства" і відноситься до "поетичного слова як "єдино-загальне" до "єдино-унікального". Онтологічно "слово-термін" заглиблене в духовному поступі "світового співтовариства" з його діяльнісним, науково-технократичним відношенням до "світу" як перетворюваної "дійсності". В ідеалі воно є абсолютно (прозово) прозорим для "пере-кладу" і визначається загальним ("планетарним") складом технократичного світу, де переказ *віг-(к)-ривається* через "прозовість", виявляє в "відірваній відкритості" можливість передаватися як безадресне послання "європейському людству", підточуючи хронотопосні горизонти історичних "світів"; розчиняючи їх в цивілізаційному просторі планетарної техніки. В умовах науково орієнтованого і транспозиційного планетарного мислення сам феномен мистецтва приймає суттєво новий вигляд. Його буттєвання переміщується в незвичні для нього "місця", відірвані від традиційного "грунту" історичних світів, утворюючи "квазіпростори" бібліотеки, музею, концертного залу, виставочної галереї, пам'ятника архітектури і відтворюючи "квазінародний" шар "публіки" разом з її авангардом - "творчою богемою" та групою експертів-критиків. Складається поняття "світової літератури", "класичної музики", тощо. Естетичне буття мистецтва в такий спосіб випадає з онтології розуміння і зміщується в суб'єктивно-психологічний план "вираження" й "сприйняття", тотожний з суб'єктом художньо-естетичної діяльності. Мистецтво, способом буття якого є "живе" "поетичне слово", через пред-ставлення по-ставляється і пред-являється як пред-мет художньо-естетичного с-по-жив-ання, тобто радше засвідченням-фактом або метою цілепокладаючого і технологічного оволодіння деяким предметним сущим, ніж подією відкриття в живому "образі" історичного світу істини буття.

В третьому параграфі другого розділу репрезентується загальнотеоретична позиція Г.Шпета. Аналіз ідейної еволюції

філософа від феноменології "як строгої науки" до "герменевтики соціальності" засвідчує постійну присутність *естетичної перспективи* у розгляді фундаментальних філософських питань. Естетичний вимір в експлікації загальнотеретичних проблем є для Шпета принциповим і не в останню чергу дозволяє йому утримувати в полі свого зору живу дійсність культурного світу, *нередуційоване до саснтистського онтологізму або суб'єктивізму (психологізму) реальне людське буття, історичне і звершальне.*

При цьому Шпет наполягає на перегляді традиційної для науково-раціоналістичної метафізики суб'єкт-об'єктної парадигми і розпочинає його з демістифікації "світая святих" онтології представляючого розуму - егоцентризovanого поняття "суб'єкта". Визнавати Его безумовним власником свідомості означає продовжувати *новоєвропейську традицію ототожнення суб'єкта з Я, підставою для якого стало поступове зведення на ґрунті наукового гуманізму субекта до антропологічної істоти - людини як єдиного джерела "розумової" діяльності. Навіть з того, що Я, котре пізнає, відчуває, мислить, волисть, діє, є суб'єкт, не впливає, що всякий суб'єкт є Я.*

Розвиток шпетівської думки в цьому пункті є для дисертанта принциповим, оскільки тут вбачається не тільки стійка щодо загальнофілософської позиції мислителя тенденція антисуб'єктивізму, але, головне, - розуміння того, що така позиція завжди лишається тільки "декларацією про наміри" без перегляду найглибиннішої основи *новоєвропейської метафізики, критики (в кантівському розумінні) її діяльнісної спрямованості. Йдеться навіть не про певний підрив, зреалізований у естетико-герменевтичному вченні філософа "київського кола", поряд з "однобічним" діяльнісним підходом, визначальним в філософії і естетиці як за часів Шпета, так і до останнього часу. Йдеться про спробу принципового подолання власне класичної моделі репрезентації філософсько-естетичної епістемі (про те, що дозволяє розглядати Шпета, на відміну від того ж Потебні, - і це при спільних інтересах в галузі мови і мистецтва, - саме як представника "нової" герменевтичної онтології), але засобами класичної ж філософії (метафізики), так би мовити, вдаючись до "іманентної критики", при цьому не зловживаючи "неакадемічними" прийомами поетизації чи то герметизації самого дискурсу в стилі пізнього Гайдеггера або ж Дерріда.*

На шляху подолання антропо-діяльнісного абсолютизму Шпет, цілком у дусі герменевтичних студій Гайдеггера й Гадамера, звертається до арсеналу доновевропейської філософії, актуалізуючи давньогрецьке поняття "ентелехії" - інтимної, внутрішньої суті речі в її "самостоянні", необмеженому цілепокладанні пред-ставляючого розуму, трансцендентального суб'єкта, з яким однозначно пов'язує конституцію предметних смислів або форм класична метафізика.

Замість трансцендентального Я на перший план висувається слово, яке Шпет бере в певних "першоформах" як встановлення культурних смислів, ентелехій. Свідомість лише збирає "відомості свідків", - засвідчення тієї чи іншої ентелехії, - в певне живе сприйняття-розуміння, осмислююче усвідомлює їх, встановлюючи в (і через) слові. Словотворення в цьому сенсі не є діяльність або продукт діяльності психофізичного суб'єкта, але здійснення смислів світу людської культури.

Антропологізований діяльнісний принцип, як підкреслює дисертант, не є абсолютним принципом будови соціально-історичного світу аж доки цей останній не редуціюється до предметності "наявного", телеологічної "картини", якою її репрезентує вирваний з історії і "над-культурний" суб'єкт як анонімне вираження, гіпостизація наукового співтовариства, в якому "метод" завжди цінувався вище за "істину". А тому, в філософському інтересі саме до культурно-історичної реальності в її конкретній цілості, Шпет закономірно звертається до герменевтично-естетичного аналізу слова як "архетипу культури" і при цьому робить акцент на його онтологічному "самостоянні". Конкретизації шпетівської онтології слова в проблемному контексті розуміючої естетики присвячено четвертий параграф. Слово, з його внутрішніми - логічними й поетичними - формами, в герменевтично спрямованій концепції Шпета, як і у Потебні, виступає принципово естетичним утворенням. Проте, обрана філософом стратегія настійно вимагала деконструкції традиційних для класичної естетики понять, - таких як "суб'єкт" естетичної свідомості та творчості, "сприйняття", "образ", "художня форма", а також відповідної переінтерпритації та актуалізації поряд з "ентелехією" маргінальних для новоевропейської метафізики і діяльнісного підходу тем, пов'язаних зі звільненням від суб'єктивізму понять "пойесіс", "мімесіс", "фантазма". Лише в такий спосіб естетична проблематика послідовно переноситься з площини наукового раціоналізму і псевдоонтологізму у вимір естетико-

герменевтичного (соціально-культурного) дослідження, - в сферу, де здійснюється не метафізична, "іграшкова, з німецькою пружинкою всередині" (Г.Шпет) тотожність мислення і буття, а "артикуляція" реального "досвіду світу", історичного буття, - і утворює проблемне поле *розуміючої естетики* ("естезіології"), що визначається загальним спрямуванням філософії (онтології) культури.

Визначені в ході дослідження онтології поетичного слова принципи цієї естетики, формулюються як його результат у вигляді наступних висновків:

1. Естетика поетичного слова може бути тематизована як рубрика філософії (онтології) культури, яка, в свою чергу, визначається на шляху подолання класичної метафізики представляючого розуму, універсальної онтології наявного як реалізації новоевропейського "проекту Модерну". Як і нова онтологія в цілому, естетика поетичного слова виходить з усвідомлення обмеженості когнітивно-діяльнісного підходу, "суб'єктного" філософствування, яким протиставляється стратегія герменевтичної філософії, що визнається найпослідовнішою в сучасному філософському мисленні спробою виходу за межі парадигми наукового раціоналізму, новоевропейської ідеології гуманізму в експлікації граничних засад людського буття в світі.

2. Естезіологія може розглядатись як концептуальна модель неklasичної естетики, проект "критичної онтології естетичного". У відповідності з герменевтичною стратегією вона визначає свої засади деконструкцією сталих абстракцій новоевропейської філософії, що утворювались й набули характеру позаісторичних "очевидностей" як лева реалізація абсолютизованого антропо-діяльнісного типу "світовідношення", суб'єкт-об'єктного схематизму стосовно сфери естетичного. Цій деконструкції відповідає актуалізація "позановоевропейського" змісту понять "пойесіс", "мімесіс", "фантазма", "ентелехія", "енергея". У такий спосіб, на противагу естетичній специфікації людської суб'єктивності - свідомості й діяльності (творчості) - в межах онтології наявного, є можливим осмислення естетичного буття як одного з модусів "відреченого буття"- царини граничних культурних смислів. В ній зникають метафізично дистинкційовані сфери "емпірично-чуттєвого" і "ідеально-мислимого", "прагматичного" і "фіктивного", природного і соціального, тощо, складається повнота і конкретність реально-історичного світу, що не вмщується в рамки наукового онтологізму. Естетиці

психологізованого і егоцентризovanого суб'єкта протиставляється естетика "відреченого" поетичного слова як спроба онтологічної експлікації "чуттєво-надчуттєвого", естетично-розуміючого "досвіду світу", світовідношення необмеженого привативними методами наукового пізнання, критеріями об'єктивізму та секуляризованого телеологізму.

3. Герменевтично зорієнтована естетика поетичного слова є естетикою *розуміючою*, чим вона відрізняється від історично реалізованих проєктів теорії поетичного слова, репрезентованих представниками структурно-аналітичного й психологічного напрямів. Вона виходить з базового для герменевтичної феноменології поняття "історичності" і, завдяки корелятивному концепту "поетичного слова", відкриває шлях до осмислення естетичного буття, сутності мистецтва і творчості, необмеженого новоєвропейськими естетичними уявленнями, які вже не виглядають безумовними і позаісторичними очевидностями естетичного досвіду. В погляді на істину мистецтва поза онтологією наявного відкриваються масштаби, які в античності і середньовіччі вимірювались значно ширше, ніж згідно критеріїв наукового раціоналізму та діяльнісного ставлення до суцього як до предмету. Розкриваються в своєму самостоянні інші культурно-історичні "світи", неповторні способи розкриття істини буття в сфері прекрасного.

4. Конструктивні засоби естетики поетичного слова визначаються критикою візуально-перспективістського риторизму метафізики представляючого суб'єкта. Виявлена у такий спосіб своєрідна "естетика тілесності" і "метафізика світотіла" суттєво уточнюється за рухунок метафор "голосу" і "слуху", "жесту" і "дотику", тощо, що дає змогу остаточно вийти за межі когітального принципу в тлумаченні проблеми образу, "світовідношення" як такого, наповнити простір людського буття в світі неактуалізованими в класичній метафізиці та естетиці вимірами.

5. Як концептуальна модель некласичної естетики, естетіологія легітимізує естетично-художній досвід, що на парадигмальному рівні є автентичним т.з. "ситуації пост-модерну", тенденціям "дегуманізації" мистецтва, анонімізації, мінімалізації й десакралізації митця, творчої діяльності як такої, регіоналізації дискурсивних практик.

6. Долаючи кшталти суб'єктивістського і субстанціоналістського "універсалізму", онтологія поетичного слова, естетико-герменевтична аналітика конституйованих в слові культурних смислів має

артикулювати невиявну складом і засобами планетарної техніки присутність історичного світу певного народу, нередуційованої до узагальнюючого наявного "спільноти", яка ідентифікується не на основі "самості", а радше "подією-співбуттям" спілкування, звершальним здобуттям унікальної єдності в часопросторі культури. Звідси, естетіологія може розбудовуватись як "етно-культурна" (поряд з етнопсихологією і етносоціологією) дисципліна, яка б при цьому критично оцінювала досвід гуманістичного пізнання, що продовжує визначатись принципами новоевропейського раціоналізму. Її перспективи невідривно пов'язані із загальними пошуками "нової раціональності", постмодерними спробами сучасної культури європейського людства.

Основні положення дисертації опубліковано в наступних роботах:

1. Проблема "естетичного" і "нова онтологія"//Теоретичні проблеми художньої культури: Збірник наукових статей. Випуск 1.-Переяслав-Хмельницький: 1995.- 68с.-С.53-58.

2. Філософсько-естетичні надбання О.О.Потебні і Г.Г.Шпета в культурному контексті ХХ століття//Художня культура: Історія, теорія, практика: Зб. наук. статей/М-во культури і мистецтв України. Ін-т підвищення кваліфікації працівників культури. Київський університет імені Т.Г.Шевченка.- К., 1997.-380с.-С.112-125.

3. (Переклад та коментарі) Левчук-Керечук Н. О.О.Потебня і філософія мови // Наукові запаски. Том1. Філософія та релігієзнавство.- Видавничий дім "КМ Academia", Київ, 1996.-150с.-С.93-102.

4. До аналізу естетико-лінгвістичної концепції О.Потебні. Онтологія поетичного слова.- Вісник Київського ун-ту.-Серія: Філософія. Політологія. Вип.26.- К., 1997.-С.

5. Естетична теорія в пошуках нової перспективи//Тези наукових читань з нагоди 60-річчя від дня народження А.С.Канарського.-К., 1996.-97с.- С.31-32.

Krivoshchelya S.O. The Ontology of Poetic Word in the Aesthetic-Hermeneutic Dimension (on the materials of A.Potebnia and H.Shpet creative heritage).

Dissertation (manuscript) on the scientific degree of candidate of philosophy 09.00.08 - Aesthetics. Kyiv Taras Shevchenko University, Kyiv, 1997.

The thesis are devoted to aesthetic-hermeneutic investigation of the culture ontological problems. On the basis of analysis of the "Subject-paradigm" of New-European metaphysics the methodological limits of the cogito-activities-strategy concerning aesthetic being, which has been formed by science rationalism are explained. The perspective of the non-traditional for classic philosophy way of human being explication is defined. One of the version of such explication is the Aesthetics of Poetic Word. The project of non-classic aesthetically theory is formulated by actualization of A.Potebnia's and H.Shpet's ideas in the context of modern hermeneutic phenomenology.

Кривошея С.А. Онтология поэтического слова в эстетическом и герменевтическом измерениях.(на материалах творческого наследия А.А.Потебни и Г.Г.Шпета).

Диссертация (рукопись) на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.08 - Эстетика. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997.

Диссертация посвящена эстетико-герменевтическому исследованию онтологических проблем культуры. На основе анализа субъектной парадигмы новоевропейской метафизики (онтологии "представляющего разума") указываются методологические границы когитально-деятельностной стратегии, сформированной научным рационализмом относительно сферы эстетического. Определяются пути и перспективы нетрадиционной для классической философии экспликации человеческой субъективности, возможным вариантом которой выступает эстетика поэтического слова. Модель и основные принципы неклассической эстетической теории формулируются путем актуализации концепции А.А.Потебни и Г.Г.Шпета в контексте современной герменевтической феноменологии.

Ключові слова: онтологія, світовідношення, поетичне слово, естетіологія, представлення, зображення, парадигма, метафізика предметностей, діяльнісний підхід, чуттєво-розуміючий досвід.

Підписано до друку *11.05.* . Формат 60x84/16. Папір друкар. Друк
офсетний. Умовн. друк. арк. *1,7*. Тираж 100 прим. Замовлення № *5/3*.

Типографія Південно-Західної залізниці.
252001, Київ-1, вул. Лисенко, 6

AB 37.261